

GEOPOLITICKÉ A GEOSTRATEGICKÉ ZŘETELE MEZINÁRODNÍHO SYSTÉMU

Geopolitika vyvinula specifické nástroje a metodiku studia mezinárodního systému, které se neustále vyvíjejí a přizpůsobují evolučním vývojovým změnám.

Základem studia mezinárodního systému dané historické epochy je:

- identifikace entit (rozpoznaný klasifikovaný prvek množiny s definovanými vztahy k ostatním prvkům) - stanovení počtu a určení kategorie účastníků,

- vymezení vztahů mezi zjištěnými a klasifikovanými entitami mezinárodního systému.

Historicky bylo studium zahájeno za podmínek, kdy mezinárodní systém existuje v anarchistické společnosti, politika je bojem o moc a politické vztahy jsou charakterizovány střety, z nichž některé vedou k válce. Historický vývoj je charakterizován malými, většími i podstatnými změnami. Každá změna politického systému je vždy provázena vznikem nových problémů.

Změny mezinárodního systému, které se uskutečnily ve druhé polovině dvacátého století, jsou unikátní:

- poprvé v historii lidstva se vytvořil celosvětový mezinárodní systém,
- raketojaderné odstrašování dokázalo zabránit válce mezi hlavními velmocemi a vojenskými uskupeními, raketojaderné zbraně vyloučily možnost jejich použití,
- vytvořil se mezinárodní ekonomický systém s úrovní obchodu a investování, které nemělo dosud obdoby
- došlo ke zrychlení rozvoje vědy a technologií, které výrazně tvarují politiku i ekonomiku,
- v sedmdesátých letech se dostaly do popředí demokratické země s tržním hospodářstvím, pluralitní společností a vysokými technologiemi,
- zabránění střetu v celosvětovém měřítku v důsledku raketojaderného odstrašování bylo doprovázeno růstem počtu ozbrojených konfliktů malé intenzity,
- rozdělení světa na dva póly, vycházející ze vzájemného vztahu hlavních velmocí skončilo; příští obraz světa se změnil, mezinárodní systém bude zahrnovat daleko větší počet účastníků.

Při vstupu do epochy úplné přeměny mezinárodního systému dochází k paradoxu ve vývoji. Důsledkem toho, že se problémy staly celosvětovými, je nejen směřování ke sloučení, ale i k dezintegraci a fragmentaci. Zhroucení komunismu posílilo demokratické snahy a otevřelo historickou příležitost pro světové partnerství v míru a blahobytu. Snaha o sebeurčení a podílnictví vede i ke vzniku nových společenských směrů a proudů, které navazují na historické tradice (obrození nacionalismu, secesionismus, fundamentalismus nejen islámský, ale i náboženský a politický).

Ve vyspělých demokratických zemích se uskutečňuje politická a ekonomická integrace doprovázená kulturní asimilací. Informační společnost je založena na demokracii, politickém pluralismu, tržním hospodářství, celosvětovosti trhu, vytváření, převodu a využívání vysokých

technologií. Ve světě se prohlubují rozdíly v životní úrovni, produktivitě práce, dostupnosti přírodních zdrojů, projevuje se slabost a heterogenita některých států.

Geopolitika nabývá vedle geografického rozměru stále více sociálního (bipolarita Západ-Východ se nemění jednoduše na problém Jih-Sever, hranice mezi chudobou a blahobytem, totalitou a demokracií se vyskytuje ve všech světadílech, v jednotlivých oblastech má své zvláštnosti).

V současném světě jsou však politické síly stále více vystavovány vnějším vlivům, hranice států stále méně oddělují vnitřní politiku od zahraniční. Snahy izolovat obyvatelstvo od vnějších vlivů jsou stále méně úspěšné a možné. Rozvoj elektroniky rozšířil možnosti hromadného sdělování, úloha tištěného slova ztrácí dřívější význam a družicové vysílání překračující hranice vystavuje politiky stále většímu vlivu a tlaku.

Geostrategie vychází z poznatků geopolitiky, zkoumání předmětu svého zájmu zahajuje studiem rozdělení moci ve světě. V současné době dospívá k poznání, že začínáme žít ve světě, ve kterém má určité strategické schopnosti již jen jedna supervelmoc (strategická obrana proti raketojadernému úderu), jiné schopnosti jsou bipolární a mají je obě hlavní velmoci (strategický raketojaderný útok), některé schopnosti jsou multilaterální (vlastnictví zbraní hromadného ničení a prostředků jejich dopravy na cíl), ostatní schopnosti jsou univerzální (vedení konvenční války).

Na základě rozboru rozdělení moci v mezinárodním systému přistupuje geostrategie k etapě strategického plánování. Opírá se o prognózy i pojetí a jako vstup do etapy strategického plánování vytváří alternativy budoucnosti.

Vytvoření dostatečného počtu možností volby zahrnujících všechny hlavní možnosti vývoje a vyjádření stupně pravděpodobnosti jejich uskutečnění je základním předpokladem tvorby nepředpojatého potenciálního prostředí národní obrany.

Současné školy geostrategie vytvářejí nejméně čtyři alternativy budoucnosti:

- **doba ledová** (obnovení bipolárního členění mezinárodního systému, návrat do období studené války, vznik nových generací zbraní, antagonismus hlavních velmocí se rozšíří na kosmický prostor),

- **regionální neklid** (vznik oblastních konfliktů v důsledku nacionalismu, fundamentalismu, chudoby, nedostatku vody, porušování lidských práv a občanských svobod a jiných příčin, které přerostou z jednotlivé země do celého regionu),

- **nové supervelmoci** (dosažená úroveň hospodářského rozvoje a převod vysokých technologií umožňuje několika státům dosáhnout vojenského potenciálu srovnatelného se současnými hlavními velmocemi),

- **epocha hlubokého míru** (proces demokratizace nabude celosvětového charakteru a vyloučí vznik konfliktů tzv. pax democratica, mír založený na zkušenosti, že demokracie mezi sebou válku nevedou).

Prvním úkolem strategického plánování je definovat pro každou možnost budoucího vývoje možné konfliktní situace, formulovat odpovídající státní politiky, vypracovat v jejich rámci politické směrnice pro zajištění bezpečnosti a obrany. Ve druhém kroku se vytvářejí operační scénáře pouze pro vybrané střetové situace.

Proces rozpracování jednotlivých možností budoucího vývoje zahrnuje zpravidla tuto posloupnost definování:

- délky budoucího období, které je předmětem zájmu,
- potřebného počtu možností budoucnosti,

● konfliktních situací pro každou možnost: pravděpodobný sled událostí, mezinárodní prostředí, vlastní zájmy států, charakter ohrožení, státní bezpečnostní politika a směrnice pro zajištění bezpečnosti, možnosti volby vojenských opatření pro zajištění bezpečnosti a obrany, potřebná vojenská opatření pro případ, že vojenské odstrašování selže, možnosti řízení konfliktu (včetně schopnosti využít podpory spřátelených států nebo schopnosti podporovat spřátelené státy).

Strategické plánování je plánováním pro všechny možné alternativy budoucího vývoje. Nemůže se omezit jen na jednu možnost (nejpříznivější nebo nejpravděpodobnější). Musí být dostatečně pružné, aby mohlo být použito i pro případ výskytu méně pravděpodobných alternativ.

Strategické plánování zahrnuje zpravidla plánování pro prevenci vzniku a plánování pro řízení krize. Vychází z toho, že vojenské nástroje pro předcházení a řízení krize jsou svým charakterem neutrální. O tom, jakého charakteru nabudou při krizi, rozhoduje politika, která určuje jejich použití (nástroj odstrašování, zastrašování, obrany, zabíjení).

Geostrategie předpokládá, že přemísťování vysokých technologií povede k tomu, že v blízké době se vesmír stane oblastí soutěže o jeho ovládnutí, a pokládá proto vesmír za součást geostrategické arény (válčiště).

Vesmírné technologie zřetelně ukazují, jaký význam má věda, badatelský výzkum i schopnost využívat poznatků pro řešení otázek bezpečnosti a obrany. Počátkem vesmírných technologií byla teoretická astronomie. Současné vesmírné technologie jsou založeny na raketových technologiích, jejichž základem je raketový motor.

Z hlediska geostrategie je za Vesmír pokládán veškerý prostor za atmosférou Země (160 až 170 km nad Zemí). Gravitační pole Země zasahuje značně za oblast atmosféry (několik milionů km), úniková rychlost pro vesmírný let dosahuje 40 000 km.h⁻¹.

Mimořádný vojenskostrategický význam má oblast průniku gravitačních polí Země a Měsíce. Ovládnutí oblasti rovnováhy gravitačních polí Země a Měsíce. Ovládnutí oblasti rovnováhy gravitačních polí umožňuje ovládnout Měsíc a místa, odkud se lze dostat do vesmíru s nejmenší energií. Lagrange definoval pět míst, kde se gravitační pole Země a Měsíce vyrovnávají. Vlivem působení gravitačního pole Slunce jsou však pouze dvě z nich spolehlivé. Geostrategie předpokládá, že v těchto dvou oblastech se začnou vytvářet shluky kosmických těles.

Oblast průniku gravitačních polí zahrnuje gravitační studně, které mají pro let raket význam pozorovatelný při volném pádu kamene vhozeného do studně. Ozbrojené síly, které budou mít své rakety na vstupu do gravitační studně, mohou vést útok úspěšněji a snadněji, než ozbrojené síly, jejichž prostředky budou muset útočit ze dna studně. Kdo ovládne gravitační studně, bude mít převahu v odstrašování, obraně i útoku. Budoucí "majitelé studní" mohou ničit umělé družice Země na nízkých oběžných drahách, geostacionární objekty i útočit na cíle na Zemi. Geostrategie v této souvislosti začíná uvažovat již v rozměrech translunárního, vnitřního a vnějšího solárního a hvězdného systému.

V současné době mají vojenské systémy ve Vesmíru pouze USA a SSSR. Jsou to vesměs umělé družice Země (průzkumné fotografické i elektronické, geodetické, meteorologické, komunikační, navigační, výstražné).

Ve válce v Perském zálivu byla vybudována družicová infrastruktura. Družice zajišťovaly 85% veškerého spojení. Globální systém určování zeměpisné polohy byl základem pasivního

navigačního systému pro řízení letu nepozorovatelných létajících prostředků (technologie stealth). Elektronické družice dokázaly vyřadit spojovací a naváděcí systémy nepřítele z akce.

Současná úroveň vesmírných technologií naznačuje, že příští boj může být zaměřen na ničení kosmických objektů umístěnými v kosmu. Pro ničení mohou být využity jak zbraně s mechanickou, tak i usměrněnou energií. Lasery mohou vyřadit všechny snímače a zbavit nepřítele "očí a uší".

Pozornost geostrategie se začíná upínat na tyto výchozí činitele:

- globální přítomnost je v budoucnosti nepředstavitelná bez přítomnosti ve vesmíru,
- budoucí poloha nepoháněných kosmických těles může být určena výpočtem,
- v bodech rovnováhy gravitačních polí musí docházet ke shlukování kosmických těles,
- zbraně hromadného ničení mají v kosmickém prostoru jiný účinek, než na Zemi (smlouva o kosmickém prostoru z r. 1967 však obsahuje zákaz rozmísťování zbraní hromadného ničení a provádění vojenských činností na nebeských tělesech),
- vesmír je nejnáročnější vojenské prostředí, o jeho ovládnutí se může pokusit jen několik nejvyspělejších zemí,
- vesmírné technologie vyžadují vedle vysokých technologií (zejména raketové) i odpovídající logistiku (dálkové řízení a ovládání),
- bezpečnost kosmického objektu se zvyšuje s jeho vzdáleností od Země,
- v kosmickém prostoru platí stejná svoboda pohybu jako na volném moři, umožňuje legální přelety cizího území, mezinárodní právo uznává svrchovanost kosmického tělesa, nikoli svrchovanost místa,
- brzy bude zřejmě nastolen problém svobody průchodu do vesmíru.

Bezpečnost a obrana v mezinárodním systému

Mezinárodní systém je výrazně tvarován zájmy a vztahy hlavních velmocí. Jeho struktura je pyramidálně členěna, přičemž jednotlivým hierarchicky uspořádaným vrstvám je přisuzován odpovídající význam. Nejvyšší představují uzavřené kluby. Členství v nich nelze získat bez splnění náročných politických, ekonomických nebo vojenských podmínek. Nejvýše je ceněno členství ve skupině G-7 (sedm průmyslově nejvyspělejších států světa), poté v NATO (šestnáct demokratických států s životně důležitým transatlantickým propojením) a v Evropském hospodářském společenství (zahnujícím dvanáct evropských států).

Převládá názor, že NATO a EHS je nezbytné zachovat jako pilíř světové i evropské bezpečnosti, udržet jejich akceschopnost a účinnost. V demokratické pluralitní společnosti s rozhodováním založeným na projevu shodné vůle lze akceschopnost zajistit jen v rámci homogenní struktury, přičemž stejnorodost je zajišťována stanovením podmínek přístupu k členství v organizaci.

NATO i EHS se přizpůsobují měnícímu se světu při zachovávání věrnosti osvědčeným principům. Ostatní prvky současného nebo vytvářejícího se organizačního členění nového evropského systému (např. Západoevropská unie, Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, uvažovaná Evropská konfederace nebo jiné formy politické unie) nemohou NATO a EHS nahrazovat, ani jim konkurovat, ale účelně je v pluralitním systému doplňovat plněním

specifických funkcí, zejména plnit úlohu propojovacího článku ke státům, které nejsou členy NATO a EHS.

Bezpečnost a obrana vyžadují organizační vnitřní členění. Musí mít zařízení, která plní svou činností jednotlivé programy. NATO podporuje vznik pluralitního systému evropské bezpečnosti a jeho institucionalizaci. Organizační členění by mělo zajistit, aby se v rámci vytvořených institucí mohl uplatnit každý národ.

Strategie NATO a EHS byla po dramatických změnách v Evropě v období let 1989-1990 orientována na podporu demokratického vývoje v SSSR. Nehodlalo se využít změny situace ve svůj prospěch a usilovalo se o vytvoření stability, která by nevedla ke konfrontaci a izolaci SSSR. V SSSR byla uplatněna politika spolupráce při zachování vojenské síly potřebné pro případ, že by tato politika zklamala.

Ve vztahu k novým demokratickým státům střední a východní Evropy (SVE) tyto organizace zahájily proto opatrný program, který by jim umožnil postupnou ekonomickou integraci, podporoval proces politických a ekonomických změn.

Filozofie podpory demokratického vývoje států SVE vychází z těchto zásad:

■ Politický a ekonomický přerod států SVE nemůže být založen na dobročinnosti. Západ nemá dost prostředků pro celý svět, kromě toho by tyto prostředky byly brzy vyplývány bez dosažení potřebného účinku.

■ Dlouhodobý a úspěšný společenský rozvoj si mohou a musí zabezpečit státy SVE samy. Základem tohoto rozvoje je vytvoření nové politické kultury a rozvoj vědy, technologií a vzdělanosti. Západ neustále rozšiřuje možnosti styků, umožní stále většímu počtu odborníků přístup ke vzdělání, svobodnému vědeckému bádání, informacím a vysokým technologiím. Jen demokratická společnost založená na znalostech, jejich účinném využívání, tržním hospodářství a vysoké úrovni politické kultury v pluralitní společnosti může být zárukou trvalého společenského pokroku a blahobytu.

Pro podzimní zasedání NATO byl připraven k projednání a schválení návrh nové strategie NATO. Vycházel ze změněné bezpečnostní situace, reagoval i na potřebu států SVE posílit subjektivní pocit bezpečnosti, v úvahu měly být vzaty zejména tyto nové podněty strategie:

● **rozšířeného odstrašování**, jejímž účelem je upozornit, že demokracie bude bráněna a spravedlnosti bude učiněno zadost; v rámci opatrného přístupu měla naznačovat, že osud demokratických přeměn států SVE nebude Západu lhostejný,

● **globálního odstrašování**, kladoucí si za cíl překonat omezující územní působnost NATO, danou ve smlouvě; vychází ze zkušeností nabytých v krizi u Perského zálivu; varuje, že Západ je schopen zajistit mezinárodní bezpečnost a předcházet vzniku střetů ohrožujících životní zájmy demokratických států i vně oblasti působnosti NATO,

● **vyzařování síly**, jež je založena na vojenském a ekonomickém potenciálu, technologické převaze, která byla přesvědčivě předvedena ve válce u Perského zálivu; vedle rozšířeného odstrašování je dalším prostředkem zabraňujícím použití síly ve světovém měřítku,

● **pojetí pax democratica**, jsoucí vizí trvalého světového míru vycházející ze zkušeností, že demokratické státy mezi sebou války nevedou; je to mír založený nikoli na odstrašování nebo ovládní, ale na rozšiřování demokracie.

Protiústavní puč v SSSR znovu naléhavě svědčí o tom, že demokracie může být ohrožena a musí být bráněna. Bezpečnost a mír nelze brát jako samozřejmost, které není nutné věnovat pozornost. Je možné si připomenout článek amerického analytika a politického komentátora Waltera Lippmanna, který v r. 1941 vyslovil názor: "Odzbrojení bylo vždy tragicky úspěšné v odzbrojení těch, kteří v ně uvěřili."

Bez ohledu na výsledek je zřejmé, že především události v SSSR, ale i nízká schopnost současného systému bezpečnosti zabránit krizi v Jugoslávii, zkušenosti získané z krize u Perského zálivu povedou k přehodnocení bezpečnostní situace v Evropě, ovlivní stanoviska světových společenství, států i veřejnosti k otázkám bezpečnosti, obrany a odrazí se v pokračování helsinského procesu. Pro demokratické státy střední a východní Evropy jsou tyto události naléhavou výzvou ke zvýšení úsilí o zajištění vlastní bezpečnosti a uskutečňování odpovídající vojenské politiky.

